

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО**

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.4.2>

**ПЕКАРЧУК А.В.**

**УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОСУДДЯ:  
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

**JUSTICE LEGAL REGULATION IMPROVEMENT:  
GENERAL CHARACTERISTICS**

Стаття присвячена дослідженню ключових аспектів модернізації правової системи України на основі європейського досвіду. Виокремлено шість напрямів, які доцільно врахувати в процесі адаптації вітчизняної правової системи до європейських стандартів.

Перший напрям стосується створення дієвого механізму подолання суперечностей між національним та європейським правовим полем через встановлення пріоритетності європейських правових норм. Особливу увагу приділено реальному впровадженню принципу верховенства права.

Другий аспект охоплює безпосереднє застосування правових норм через механізм прямої дії європейського права. Проаналізовано теоретико-правову конструкцію цього принципу, його кумулятивні критерії застосування та необхідність фундаментальної трансформації правозастосовної практики українських судів.

Третій елемент торкається імплементації фундаментальних правових засад Європейського Союзу – принципів співмірності, правової стабільності, запобігання зловживанню правами та рівності.

Четвертий напрям пов'язаний із системною імплементацією положень Хартії основоположних прав Європейського Союзу. Здійснено компаративний аналіз конституційно-правових гарантій прав людини в Україні та стандартів Хартії, виявлено конвергентні тенденції та суттєві лакуни у вітчизняному правовому регулюванні. Обґрунтовується необхідність переходу від формально-юридичного до субстантивного розуміння прав людини.

П'ятий аспект присвячений розвитку судової системи європейського рівня через якісну імплементацію рішень міжнародних судових інстанцій та формування національної прецедентної практики. Наголошено на важливості системного виконання рішень Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу.

Шостий елемент охоплює забезпечення права на неупереджений суд через гарантування широкого доступу до правосуддя, судової незалежності, відкритості судових процедур та розбудову системи безкоштовної юридичної допомоги.

Резюмовано, що системне врахування цих аспектів створить передумови для утвердження в Україні правовладдя, формування довіри суспільства до судової влади та посилення авторитету держави на європейському рівні.

**Ключові слова:** *європейська інтеграція, правосуддя, принцип верховенства права, пряма дія європейського права, суд, Хартія основоположних прав Європейського Союзу, судова система, права людини.*

The article is devoted to the study of key aspects of the modernization of the legal system of Ukraine based on European experience. Six directions that should be taken

into account in the process of adapting the domestic legal system to European standards are identified.

The first direction concerns the creation of an efficient mechanism for overcoming contradictions between the national and European legal fields by means of establishing the priority of European legal norms. Particular attention is paid to the real implementation of the rule of law principle.

The second aspect covers the direct application of legal norms through the mechanism of direct action of European law. The theoretical and legal construction of this principle, its cumulative criteria for application and the urgency for a fundamental transformation of Ukrainian courts' law enforcement practice are analyzed.

The third element deals with the implementation of the fundamental legal principles of the European Union, namely the principles of proportionality, legal stability, prevention of abuse of rights and equality.

The fourth direction is related to the systematic implementation of the provisions of the Charter of Fundamental Rights of the European Union. A comparative analysis of constitutional and legal guarantees of human rights in Ukraine and the standards of the Charter was carried out, convergent trends and significant gaps in domestic legal regulation were identified. The exigency to transition from a formal and legal to a substantive understanding of human rights is substantiated.

The fifth aspect is devoted to the development of a judicial system at the European level by means of the high-quality implementation of international courts decisions and the national precedent practice formation. The importance of systematic implementation of decisions of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union is emphasized.

The sixth element covers ensuring the right to an impartial court by guaranteeing wide access to justice, judicial independence, openness of judicial procedures and a system of free legal aid development.

It is summarized that the systematic consideration of these aspects will create the preconditions for the establishment of the rule of law in Ukraine, the formation of public trust in the judiciary and the strengthening of the state's authority at the European level.

**Key words:** *European integration, justice, rule of law principle, direct effect of European law, court, Charter of Fundamental Rights of the European Union, judicial system, human rights.*

**Вступ.** Важливість наукових розвідок у сфері вдосконалення судової системи (і зокрема питання правового забезпечення відповідних процесів) зумовлена комплексом чинників, що характеризують поточний етап розвитку правосуддя як в національному, так і в міжнародному вимірі.

Насамперед, трансформації у суспільно-економічній, політичній та юридичній сферах потребують пристосування правових механізмів до нових суспільних реалій і запитів. Особливо гострими є питання забезпечення широкого доступу громадян до судових послуг, оптимізації результативності судових процедур та гарантування справедливого розгляду справ.

Крім того, процеси глобалізації та імплементації міжнародних правових норм актуалізують потребу в дослідженні судової системи крізь призму європейських стандартів і досвіду. Такий підхід створює можливості для модернізації вітчизняного законодавства та його узгодження з загальновизнаними принципами, що сприятиме зростанню суспільної довіри до інститутів правосуддя.

Нарешті, процеси реформування судової влади в Україні надають особливої значущості вивченню різноспрямованих аспектів цієї проблематики. Йдеться про дослідження функціональної спеціалізації судових органів, розвиток позасудових механізмів врегулювання конфліктів, впровадження цифрових технологій у судочинство та інших новаторських підходів, здатних кардинально поліпшити якість правосуддя.

Таким чином, вивчення шляхів оновлення правового забезпечення судової діяльності має виняткову наукову та практичну цінність, адже воно орієнтоване на посилення захисту конституційних прав громадян, підвищення авторитету судової влади та забезпечення належного функціонування правової держави.

Проблематика правового регулювання правосуддя є однією з ключових у сучасній юридичній науці, оскільки вона безпосередньо пов'язана із забезпеченням правовладдя, ефективністю судової системи та гарантіями реалізації людських прав. У науковій літературі дослідження цього питання здійснюється у кількох взаємопов'язаних напрямках.

Значний внесок у розробку теоретико-правових засад здійснили вітчизняні науковці. Зокрема, питання сутності та ролі правосуддя в демократичній державі розглядали С. Шевчук [1, с. 45–61], М. Савчин [2].

Окремі дослідження стосуються питань удосконалення судової системи та реформування процесуального законодавства. Так, монографія колективу авторів розкриває проблеми функціонування судової влади та її взаємодії з іншими гілками влади [3]. У працях Ю. Барабаша й Л. Летнянчин досліджується суддівська доктрина, гарантії судової влади [4, с. 115–137].

У наукових статтях останніх років акцент зроблено на актуальних викликах судової системи [5–8].

Таким чином, аналіз літератури засвідчує, що правове регулювання правосуддя вивчалось з позицій конституційного права, адміністративного права, теорії держави і права, проте комплексний підхід до визначення напрямів удосконалення цієї сфери залишається предметом подальших наукових досліджень.

**Постановка завдання.** Основним завданням цієї роботи є здійснення характеристики напрямів удосконалення правового регулювання правосуддя.

**Результати дослідження.** Досвід європейських країн демонструє низку принципових аспектів, які, на нашу думку, доцільно взяти до уваги під час модернізації правової системи України.

Перший напрям стосується створення дієвого механізму подолання суперечностей між вітчизняним та європейським правовим полем на основі пріоритетності європейських правових норм. Такий підхід може стати потужним важелем для України в контексті європейської інтеграції.

Подальше (і головне – реальне) упровадження вимог принципу верховенства права відповідно до європейських законодавчих вимог створить можливості для більш результативної адаптації міжнародних стандартів захисту людських прав у національну правову систему України. Такий процес не обмежуватиметься лише формальним відтворенням положень міжнародних актів, а передбачатиме їхнє ефективне застосування у практиці правотворчих і правозастосовних органів, що дозволить підвищити рівень довіри суспільства до державних інституцій.

За вказаних нами умов будуть можливими обставини, що гарантуватимуть узгодженість українського законодавства з положеннями Європейської конвенції про захист прав людини та судовою практикою Європейського суду з прав людини, забезпечуючи надійний захист прав і свобод громадян.

Важливо наголосити, що інтеграція європейських стандартів сприятиме не лише формуванню стабільної судової практики, але й зміцненню демократичних засад правовладдя в Україні. Крім того, впровадження принципу верховенства права вимагає системних змін у діяльності органів державної влади, вдосконалення процесуального законодавства та послідовного утвердження незалежності судової влади, що разом формуватиме якісно нову модель взаємодії держави й суспільства.

Другий аспект торкається безпосереднього застосування правових норм. Означений напрям надає змогу уникнути потреби в додатковому національному законодавчому врегулюванні для реалізації європейських правових стандартів. Завдяки такому механізму Україна матиме можливість прискорити процес адаптації своєї правової архітектури до європейських вимог.

У цьому сенсі слід згадати принцип прямої дії (direct effect) норм європейського права, що становить одну з ключових доктрин права Європейського Союзу, яка забезпечує безпосереднє застосування норм європейського права в національних правових актах держав-членів без необхідності додаткових актів транспозиції [9, с. 129–132].

Теоретико-правова конструкція принципу прямої дії ґрунтується на концепції автономності європейського правового порядку та його характері. Суд Європейського Союзу у своїй усталеній практиці сформулював кумулятивні критерії застосування принципу прямої дії: норма європейського права повинна бути достатньо точною (precise), безумовною (unconditional) та не потребувати дискреційних заходів імплементації з боку національних органів влади для свого застосування.

Водночас, реалізація принципу прямої дії потребує фундаментальної трансформації правозастосовної практики українських судів, що передбачає розвиток компетенцій національних

судових органів щодо оцінки придатності європейських правових норм для безпосереднього застосування, а також формування доктрини судового тлумачення, яка забезпечить узгоджене застосування європейських стандартів у національному контексті.

Особливого значення набуває необхідність створення ефективних механізмів координації між різними рівнями судової системи для забезпечення уніфікованого підходу до застосування принципу прямої дії, що вимагає розробки спеціалізованих методологічних рекомендацій та посилення ролі Верховного Суду у формуванні єдиної судової практики щодо застосування європейських правових норм.

Перспективи успішної імплементації принципу прямої дії пов'язані з поступовим розвитком судової практики, яка поєднуватиме національні правові традиції з європейськими стандартами правозастосування. Означене створить передумови для формування гібридної моделі правового регулювання, яка забезпечить ефективну інтеграцію європейських правових норм у національний правопорядок без втрати його системної цілісності.

Третій елемент охоплює фундаментальні правові засади. Для досягнення гармонії з європейським правовим простором українському законодавству потрібно активніше втілювати принципи співмірності, правової стабільності, запобігання зловживанню правами та рівності, які становлять основу правової системи Європейського Союзу. Вони виступають не лише орієнтирами для формування якісного правового середовища, але й практичними критеріями, за допомогою яких можна оцінити відповідність національної правотворчості європейським стандартам. Їх імплементація дозволяє забезпечити передбачуваність державної політики та сталість правового регулювання, що є важливою умовою для правової визначеності.

Невідповідність між конституційними декларативними нормами та їх практичною реалізацією, особливо щодо принципів співмірності та правової стабільності, залишається однією з найбільш актуальних проблем правореалізації в Україні. На практиці державні рішення часто мають обмежувальний характер щодо індивідуальних прав без належного врахування балансу інтересів, що демонструє недостатність збалансованого підходу та призводить до формування правозастосовної практики, яка іноді суперечить загальним засадам правовладдя та викликає критику з боку європейських інституцій.

Принцип правової стабільності також страждає через постійні законодавчі модифікації та неузгодженість правових норм, що створює атмосферу правової непевності для громадян та бізнесу. Часті зміни законодавства породжують труднощі в його застосуванні та унеможливають належне планування правової поведінки, оскільки норми швидко втрачають актуальність. У результаті формується ситуація, коли навіть добросовісні учасники правовідносин не завжди можуть передбачити наслідки своїх дій, що знижує довіру до правової системи в цілому.

Четвертий напрям пов'язаний із Хартією основоположних прав Європейського Союзу [10]. Для успішної європейської інтеграції України необхідно не обмежуватися формальним проголошенням людських прав, а системно імплементувати положення Хартії в усі галузі національного законодавства та правозастосовної діяльності.

Слід наголосити, що Хартія основоположних прав Європейського Союзу являє собою сучасний кодифікований каталог фундаментальних прав, що синтезує європейські конституційні традиції, міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та судову практику наднаціональних юрисдикційних органів. Доктринальна новизна Хартії полягає у системній інтеграції трьох поколінь прав людини: громадянських і політичних прав, економічних і соціальних прав та прав солідарності, що відображає еволюційний розвиток європейської аксіології прав людини.

Відзначимо, що компаративний аналіз конституційно-правових гарантій прав людини в Україні та стандартів Хартії виявляє як конвергентні тенденції, так і суттєві лакуни у вітчизняному правовому регулюванні. Конституція України у розділі II закріплює широкий спектр прав і свобод людини і громадянина, однак їх нормативна конкретизація та механізми реалізації часто не відповідають європейським стандартам ефективності та доступності. Принципові відмінності простежуються у сфері соціальних прав, де Хартія передбачає більш деталізовані гарантії. Українська конституційна модель соціальних прав характеризується більш декларативним характером без достатніх процедурних гарантій їх забезпечення.

Зауважимо, що ефективна імплементація положень Хартії основоположних прав Європейського Союзу у правову систему України потребує системного переосмислення концептуальних засад вітчизняної теорії та практики захисту прав людини, що передбачає, насамперед, трансформацію від формально-юридичного до субстантивного розуміння прав людини, що акцентує увагу на реальній доступності та ефективності механізмів їх захисту.

Методологічною основою такої трансформації має стати принцип пропорційності, який у практиці Суду ЄС та Європейського суду з прав людини набув статусу універсального критерію оцінки правомірності обмежень фундаментальних прав. Імплементация цього принципу вимагає розвитку доктрини балансування прав та формування судової практики застосування тесту пропорційності у всіх випадках потенційного обмеження конституційних прав.

П'ятий аспект стосується судової системи Європейського Союзу, яка виступає ключовим елементом забезпечення єдності та цілісності правопорядку на європейському просторі. Для України, що перебуває на шляху активної євроінтеграції, надзвичайно важливо не лише формально декларувати прихильність до європейських стандартів правосуддя, але й забезпечити їх реальне функціонування у вітчизняній правовій системі. Зокрема, йдеться про якісну імплементацію рішень міжнародних судових інстанцій – насамперед Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу. Виконання таких рішень має відбуватися не вибірково, а системно, із врахуванням їхньої правової природи та прецедентного значення для гармонізації національного законодавства із правом Європейського Союзу.

Не менш важливим завданням є розвиток національної прецедентної практики, що сприятиме забезпеченню єдності судових підходів та підвищенню передбачуваності правозастосування. Формування сталої судової практики, побудованої на принципах правовладдя та відповідності європейським стандартам, дозволить інтегрувати українську судову систему в загальноєвропейський правовий простір. У перспективі вказане сприятиме зміцненню довіри громадян до судової влади, підвищенню авторитету України в європейській спільноті та утвердженню судової системи європейського рівня, яка відповідатиме найвищим вимогам ефективності, незалежності та справедливості.

Шостий елемент охоплює право на неупереджений суд. Забезпечення широкого доступу до правосуддя для всіх категорій населення є ключовим завданням судової реформи, що включає гарантування судової незалежності, відкритості судових процедур та розбудову системи безкоштовної юридичної допомоги.

**Висновки.** Отже, аналіз європейського досвіду у сфері правового регулювання правосуддя дає змогу виокремити низку концептуальних орієнтирів, які мають бути враховані Україною в процесі модернізації національної правової системи. Запровадження пріоритетності європейських правових норм, утвердження принципу верховенства права, імплементація механізмів прямої дії норм європейського права, а також послідовне впровадження фундаментальних правових засад – це ключові напрями, що здатні забезпечити гармонійне входження України до європейського правового простору. Важливим чинником виступає також імплементація положень Хартії основоположних прав Європейського Союзу, що дозволить перейти від декларативного до субстантивного розуміння людських прав і забезпечити їхню реальну дієвість. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток судової системи європейського рівня, яка ґрунтуватиметься на прецедентній практиці та обов'язковому виконанні рішень міжнародних судових інстанцій. У підсумку, системне врахування зазначених аспектів створить передумови для утвердження в Україні правовладдя, формування довіри суспільства до судової влади та посилення її авторитету на європейському рівні.

#### Список використаних джерел:

1. Шевчук С. Доктрина верховенства права та конституціоналізму: історична генеза співвідношення. *Право України*. 2016. № 3. С. 45–61.
2. Савчин М. Конституціоналізм і природа конституції: теорія і практика реалізації: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2013. 45 с.
3. Судова влада : монографія / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, І. В. Назаров та ін.; за заг. ред. І. Є. Марочкіна. Харків: Право, 2015. 792 с.
4. Барабаш Ю.Г., Летнянчин Л.І. Офіційна конституційна доктрина України: генеза та сучасний стан. *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку: монографія* / редкол.: О. В. Петришин (голова редкол.), В.А. Журавель (заст. голови редкол.), Н. С. Кузнецова (заст. голови редкол.) [та ін.]; Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2021. С. 115–137.
5. Цвіркун Ю. І. Аналіз законодавчих змін, рекомендацій та законопроектів, спрямованих на удосконалення адміністративного судочинства в Україні під час дії воєнного стану. *Київський часопис права*. 2022. № 2. С. 111–117.

6. Макосій Ю. До питання функціонального призначення прокуратури у механізмі захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Т. 2. № 74. С. 214–219.

7. Смокович М.І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 70. С. 450–455.

8. Пушкар С.І. Забезпечення незалежності суддів як гарантія їх діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 78. Ч. 2. С. 336–341.

9. Брацук І. Вплив суду ЄС на формування та розвиток принципу прямої дії права Європейського Союзу. *Юридична Україна*. 2010. №2. С. 129–132.

10. Добрянський С. Хартія основних прав Європейського Союзу як регіональний праволюдний стандарт. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 23–30.